

ТАРАС

Ярослав Миколайович – доктор історичних наук, професор, завідувач відділу етнології сучасності Інституту народознавства НАН України

ПАЦАЙ

Тамара Анатоліївна – кандидат історичних наук, в.о. заступника директора з наукової роботи Інституту народознавства НАН України

ПОДВИЖНИК УКРАЇНСЬКОЇ ЕТНОЛОГІЧНОЇ НАУКИ

До 75-річчя академіка НАН України

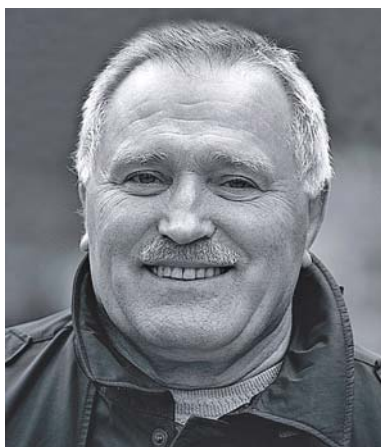
С.П. Павлюка

2 січня 2023 р. виповнюється 75 років відомому українському етнологу, історику, організатору науки, політичному діячеві, повному кавалеру ордена «За заслуги», директору Інституту народознавства НАН України (з 1992), доктору історичних наук (1992), професору (1994), академіку НАН України (2009) Степану Петровичу Павлюку.

Увесь науковий шлях відомого вченого-етнолога та організатора науки Степана Павлюка пов'язаний з Національною академією наук України. У 1982 р. він вступив до аспірантури тодішнього Львівського відділення Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнографії імені М.Т. Рильського, де під керівництвом професора Юрія Гошка успішно захистив кандидатську, а невдовзі й докторську дисертації, ставши першим доктором історичних наук у незалежній Українській державі. Тоді Степан Павлюк був народним депутатом Верховної Ради України I скликання і як член постійної комісії з питань народної освіти і науки українського парламенту керував розробленням положення про Вищу атестаційну комісію України (ВАК), яке перервало залежність підготовки наукових кадрів від Москви.

У 1991 р. президент Академії наук України (таку назву мала в той період НАН України) академік Борис Євгенович Патон призначив Степана Павлюка керівником Львівського відділення Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнографії імені М.Т. Рильського, яке вже наступного року було реорганізовано в Інститут народознавства АН України.

Досвід законотворчої діяльності, якого Степан Петрович набув під час роботи у Верховній Раді України (за його участі було підготовлено пакет законів про освіту та науку в Україні, в якому було закладено належний рівень фінансування наукової сфери в обсязі 1,7 % ВВП), він успішно реалізував у науковій роботі і як вчений, і як організатор наукового процесу в

Степан Петрович Павлюк

Інституті. На базі Музею йому вдалося започаткувати актуальну і необхідну для відродженого суспільства профільну наукову тематику, пов'язану з питаннями традиційного буття українців, нового правдивого трактування мистецької культурної спадщини, спростувавши твердження провідників комуністично-радянської ідеології, які навмисно спотворювали реальний стан української культури.

Як директор Інституту народознавства Степан Павлюк зобов'язав співробітників продумати і обговорити наукову тематику фундаментальних досліджень за кожним із напрямів — етнології, мистецтвознавства, фольклористики, а також наукового музейництва. Для оперативної апробації наукової дослідницької новизни і контакту із суспільством було засновано інститутський науковий часопис «Народознавчі зошити». Журнал виявився колосальним стимулом для творчості.

Запропонований С.П. Павлюком стиль роботи, заснований на вимогливості та обов'язковості академічного рівня, не відразу сприйняли всі колеги, однак згодом, коли стали помітними позитивні наслідки, він став «фірмовим» стилем Інституту. Спонукою для виконавської дисципліни та якості наукового продукту стала запропонована директором практика звітування кожного вченого за виконану працю перед визначеною комісією. Так було усунуто можливість симуляції наукового процесу. Вже 30 років в Інституті застосовують таку форму наукового спілкування як своєрідну наукову апробацію якості творчості, і всі науковці їй досі продовжують наполегливо готуватися до відповідальної розмови.

Як результат такої форми доброзичливого наукового спілкування одна за одною почали виходити у світ індивідуальні та колективні монографії, наукові збірники, посібники тощо. Ці видання було визнано у науковому середовищі і, зрештою, у суспільстві. Колеги-вчені дивувалися спритності директора у пошуку коштів для забезпечення постійного потоку друку, адже щороку публікувалося по 20–25 (!) книг, що на сьогодні сукупно становить понад 500 книжкових видань, багатьма з яких

У кабінеті президента НАН України Бориса Євгеновича Патона

захоплювався президент НАН України Борис Патон, даруючи їх своїм шановним відомим гостям.

З академіком Степаном Павлюком пов'язана історично вагома ситуація, коли, будучи народним депутатом, він запропонував внести до постанови Верховної Ради України про мінімізацію наслідків Чорнобильської катастрофи пункт про ґрунтове дослідження традиційно-культурної спадщини Полісся в уражених атомом зонах. Постанову було прийнято, а розроблення програми її виконання доручено Інституту народознавства НАН України. В Інституті підтримали вкрай важливу державну наукову місію. Долаючи страх перед радіацією, завчасу методично і тактично підготувавшись до праці в ураженій зоні, виїжджали туди експедиційно, на 2–3 місяці у чисельності до 20 наукових працівників, залучивши кількох колег із київських установ. Впродовж восьми років зібрали унікальний етнографічний, фольклористичний, краєзнавчий матеріал у вигляді рукописів, численних фотографій, відеозаписів, речових пам'яток з різних галузей місцевих занять. В Інституті упорядкували серію видань на основі зібраних польових матеріалів. Справді, реалізацію державної програми у частині мінімізації втрат народної спадщини Полісся, де було виявлено пам'ятки, які можуть датуватися пізнім періодом епохи Ки-

Перед нарадою з Президентом України Леонідом Кучмою

ївської Русі, що засвідчує історичну тяглість, беззастережно можна оцінити як подвиг.

Активність Степана Павлюка як народного депутата позначена багатьма неординарними вчинками. Варто наголосити на такому громадянському вчинку, як акт спротиву розпаленому політичному вогнищу, яке спровокували російські спецслужби на Закарпатті з так званим політичним «русинством», якому російські ідеологи намагалися надати статус якогось відрубного від України народу і тим самим вчинити розкол української нації. Численні друковані матеріали, виступи, праця з керівниками держави значною мірою погасили цей антиукраїнський рух. Остаточно нейтралізував сепаратистську спробу Президент України Леонід Кучма — і знову за участі Павлюка як першого заступника голови Держкомінформу в тодішньому Кабміні України. Цікавий ще один штрих у суспільній активності Степана Павлюка. За розпорядженням Кабміну України його як керівника урядової делегації відправили на Міжнародний форум «Нетерпимість. Ксенофобія» (м. Стокгольм, Швеція), де у своєму виступі він наголосив, що впродовж своєї тривалої історії українці ніколи не завойовували чужі території, що характерно для російського народу. Українці не завдали жодних прикрощів сусіднім народам і толерують співжиття з багатьма національними меншинами у себе в країні.

Викликає захоплення вдумливий, наполегливий, системний стиль Степана Павлюка як директора, що дозволяє підтримувати впродовж 30 років творчу напругу, успішно реалізуючи фундаментальні наукові проекти. З провінційного музею йому вдалося створити сучасний, європейського рівня за культурою експонування, належного фондового зберігання пам'яток, яких близько 100 тис., а також відновити в повному обсязі занедбаний будинок Інституту, надавши йому естетичної вишуканості і привабливості. Директор спромігся здійснити чудо (так, чудо!), яке полягає в тому, що, зумівши знайти значні грошові ресурси, без жодної фінансової допомоги від Президії НАН України, він провів величезну роботу, щоб забудувати захаращене, занедбане горіще у два яруси, завдяки чому функціональний службовий фонд Академії збагатився на 1000 м² площі, тобто ще 48 прекрасних світлих теплих кабінетів. При цьому було цілковито замінено поржавілий, друшлякуватий дах, від протікання якого рятувалися десятками ванночок.

Безумовно, особливий акцент академік Степан Павлюк зробив на підготовці кваліфікованих кадрів. Уявіть лише, що всі наукові працівники установи, а їх 80, здобули наукові ступені кандидатів і докторів наук, а наш керівник створив свою школу етнологів. Адже під його опікою здобули наукові ступені близько 50 науковців і біля 15 стали докторами наук. Тільки у 2020 р. докторські ступені отримали 9 вчених, науковим консультантом яких був академік. Є чим пишатися, говорячи і про науковий доробок Степана Павлюка. З-під пера академіка вийшли понад 600 наукових публікацій, серед яких близько двох десятків книжкових видань. Наукові акценти творчості Степана Павлюка пов'язані з дослідженням етногенезу українців, їх історичної праоснови (праці «Етногенеза українців: спроба теоретичної конструкції», «Походження українського народу» та ін.). Грунтовно «проорано» таку наукову проблему, як аграрна культура українців («Народна агротехніка українців Карпат другої пол. XIX — поч. XX ст.», «Традиційне хліборобство

Підсумкова зустріч експертної комісії з колективом Інституту

України: агротехнічний аспект» та ін.). Підготовлено і видано необхідний для етнологічної науки «Енциклопедичний словник понять і термінів з етнології».

Пишаємося тим, що увага вчених Інституту була зорієнтована на кардинальні теми і явища традиційно-культурної спадщини, суть яких було спотворено, блюзнірськи зневажено, зокрема на проблему волоської колонізації Галичини. Академік опрацював концепцію багатотомної праці «Етногенез та етнічна історія населення Карпат», з виходом якої у світ замовкли прихильники псевдонаукової версії. Зміст цього видання розвіяв ще один міф, вигаданий росіянами, про московське походження, генетичну спорідненість мешканців Галичини, зокрема Закарпаття, з московитами. Заледве вдалося «похоронити» поширене москвофільство.

Відрубність українців від московитів принципово і на високому науковому рівні було доведено у церковній сфері, коли мобілізовані Степаном Павлюком вчені різних наукових напрямів підготували унікальну багатотомну працю «Церковне мистецтво України». Кожен том, а їх три, наповнений на тисячу сторінок.

Щира вдячність харківському видавництву «Фоліо» і його гендиректорові Олександрю Красовицькому, який зрозумів вагомість фундаментальної праці і видрукував її у кольорі та поширює в електронній версії. І знову велика участь директора, який зумів переконати свого товариша у необхідності цієї національно значущої наукової праці.

Академік Степан Павлюк з початку свого керівництва в Інституті запровадив прогресивну наукову практику, коли кожен з відділів моделював наукову тематику від витоків явищ, враховуючи такі вимоги — ступінь вивченості теми, спростування історіографічних недоречностей, виклад текстів на рівні сучасних методик та методології і в європейському контексті й порівнянні. Для мистецтвознавців вихідною епохою була доба Київської Русі, для етнологів, фольклористів — історичні періоди фіксації пам'яток у наявних джерелах — писемних чи матеріальних.

Директор наполегливо домагався і зумів організувати міжнародний контекст наукового життя своїх колег. Ефективною виявилася науково-педагогічна співпраця з багатьма світовими університетами, зокрема із США, Ка-

нади, Польщі, Німеччини, Австрії, Хорватії, Чехії, Словаччини, Литви, Аргентини, Італії і навіть Китаю. Наслідком співпраці з Альбертським університетом (Едмонтон, Канада) стали підготовка і видрук 2 книг «Бібліографії українського народознавства».

Не можна не підкреслити національну одержимість академіка, яка присутня у всіх його вчинках і насамперед стосується об'єктивності і високої поваги до всіх подій і явищ життя українського народу, відображеної у наукових текстах. У часи революційних Майданів було організовано вахтовий спосіб участі для колег, які бажали підтримати порив заради суспільних змін в Україні, залучивши наявний транспорт тощо.

Надто багато зроблено академіком Степаном Павлюком, щоб описати все це в короткій статті. Адже він виступив на підсумковій кон-

ференції Асамблеї ОБСЄ у 2000 р. (Варшава, Польща), був членом парламентської групи від України у Парламентській асамблеї Ради Європи (1993–1994 рр.), учасником міжнародного симпозіуму про нову карту Європи за участю президента Франції Ф. Міттерана (Париж, Франція, 1993 р.) і багато, багато іншого.

Академік Степан Павлюк є повним кавалером ордена «За заслуги» III, II, I ступенів, нагороджений багатьма відзнаками Президії НАН України, Верховної Ради України та ін.

Колектив Інституту і, звичайно, українське суспільство очікує від академіка нових творчих успіхів і такого ж щирого, товариського ставлення до колег, а заодно і вимогливості у напрацюванні важливих для утвердження української нації у її свідомісно-духовній сфері, правдивих досліджень.

Многая літа натхненної творчості!

Yaroslav M. Taras

Institute of Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine, Lviv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7241-9466>

Tamara A. Patsay

Institute of Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine, Lviv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4469-250X>

A DEVOTEE OF UKRAINIAN ETHNOLOGICAL SCIENCE

To the 75th anniversary of Academician of the NAS of Ukraine S.P. Pavliuk

January 2, 2023 marks the 75th anniversary of the famous Ukrainian ethnologist, historian, organizer of science, political figure, full cavalier of the Order of Merit (Ukraine), director of the Institute of Ethnology of the NAS of Ukraine (since 1992), doctor of historical sciences (1992), professor (1994), Academician of the NAS of Ukraine (2009) Stepan P. Pavliuk.